

KUTATÁS KÖZBEN

Felsőoktatási akkreditáció, európai trendek

Az oktatással kapcsolatban, de más vonatkozásban is az egyik leggyakrabban felbukkanó fogalom manapság a minőségbiztosítás. Nemcsak a közoktatás, vagy a felsőoktatás szempontjából, hanem az oktatás egész vertikumát tekintve beszélünk róla.

Annak, hogy a minőség a felsőoktatásban ennyire a figyelem előterébe került három fő oka van:¹

Egyre több helyről hangzik el a vád, hogy a képzés színvonalával komoly problémák vannak, miközben a tudás a társadalomban egyre inkább felértékelődik. Mindez – többek között – az oktatás expanziójának a következménye, amely mára Kelet-Közép-Európát tekintve is elérte a felsőoktatási szektort is.

A másik fő okot a globalizációban látjuk. Az egyre komplexebb és heterogénebb rendszerben követelményként jelenik meg az átláthatóság. A hallgatói mobilitás következtében növekszik az elszámoltathatóság, a fokozatok elismertetésének és az intézmények közötti átjárhatóság biztosításának az igénye. Gondot jelent emellett a kreditek elszámolása is. Fokozódik a verseny a felsőoktatási piacon, a hallgatók csalogatásánál pedig a színvonal fontos szerepet játszik. Új fenntartók jelentek meg, magánegyetemek és -fiskolák létesültek, amerikai intézmények kihelyezett tagozatokat hoztak létre. A képzés, a módszerek egyre sokrétűbbek lettek, elterjedt a távoktatás. Liberalizálódtak az oktatási szolgáltatások is.

A minőségbiztosítás előtérbe kerülésének harmadik fő oka az állam és az intézmények közötti viszony megváltozásában kereshető. Az állammal szemben az intézmények a korábbinál nagyobb autonómiára tettek szert, az állam azonban – érdekelt lévén a színvonal megtartásában – értékelő szerepben jelenik meg.

A minőségbiztosítás követelménye az európai oktatási miniszterek közös nyilatkozásában is megjelent, amelyet a bolognai találkozón fogalmaztak meg. Azok a célok között, amelyeknek elsőrendű fontosságot tulajdonítanak az európai felsőoktatási rendszer versenyképességének fokozása érdekében (pontosabban az egyetemes európai felsőoktatási térség kialakításában és az európai felsőoktatás világméretű fejlesztésében) a minőségbiztosítás is szerepel. Deklarálták, hogy támogatni fogják (a minőségbiztosítás területén) egy összehasonlítható kritériumokon és módszereken alapuló együttműködés kialakítását. A Bolognai Fórum háttéranyagaként szolgáló tanulmány (Intézményi struktúrák alakulásának trendjei a felsőoktatásban c. projekt) amellett, hogy több helyütt foglalkozik a minőség és a minőségbiztosítás kérdésével, külön fejezetet szentelt ennek a kérdésnek a Minőségbiztosítás és akkreditációs eljárások címmel.

A tanulmány leszögezi, hogy a felsőoktatási intézmények és fokozatok elismerésének, illetve elfogadásának eljárásai országonként jelentős különbséget mutatnak. Ennek oka az oka, hogy

¹ Van Damme, Dirk: Policy Making in Europe: Convergence or Conflict? („Accreditation of Higher Education: Comparative Policies in Europe” Vienna, 27th April 2001.) www.iff.ac.at

az állami szabályozás és ellenőrzés mértéke eltérő. Úgy tűnik azonban – állapítják meg a szerzők –, hogy az intézmények egyre nagyobb szabadságot kapnak a tanulmányok szervezésével és a programok tartalmával kapcsolatos ügyekben. Az állam a korábbi input jellegű ellenőrzéssel szemben egyre inkább az output ellenőrzést helyezi előtérbe, amely a különböző minőségellenőrzési eljárásokra és egyéb mechanizmusokra alapul. Ezért van az, hogy az intézményi szinten működő és kialakuló minőségbiztosítási eljárások mellett egyre több országban hoznak létre külső minősítő és minőségbiztosítási intézményeket és testületeket. Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy Magyarországon éppen ellenkező folyamatnak lehetünk tanúi, a szervezett belső minőségbiztosítást kívánják most a külsővel, vagyis az akkreditációval szemben megerősíteni. Egy 1998-ban elkészült tanulmányra hivatkozik a szerző, amely megállapította, hogy 11 országban jöttek létre országos szintű értékelő eljárások. (Három országban az eljárások bevezetése most van folyamatban, és mindössze három olyan ország van, ahol ezt nem tervezik.) Az eljárások azonban szintjük és terjedelmük szerint különböznek. Abban sincs egység, hogy az értékelő eljárás kiterjed-e egyaránt az egyetemi és a főiskolai szektorra, vagy a kétféle intézményre különböző eljárások vonatkoznak.

A tanulmány gondolatmenetét folytatva a minőségbiztosításért felelős szervezetek összehasonlítására vállalkozunk. Négy ország (Nagy-Britannia, Németország, Ausztria és Magyarország) akkreditációs testületeit vetjük össze a következő szempontok alapján: a testületek jogállása, kialakulása, hatásköre, a tagságuk összetétele, az akkreditálási eljárás bírálati kritériumai. Végül arra a kérdésre keresünk választ, léznek-e akkreditációs modellek. Az elemzésből kitűnik, hogy az akkreditációs eljárás hasonló struktúrája ellenére jelentős különbségek vannak az egyes rendszerek között. Megállapítható azonban, hogy összehangolásukra egyre nagyobb igény mutatkozik, és már meg is tették az első lépéseket ebbe az irányba.

A minőségbiztosítási eljárások közül általában megkülönböztetünk belső és külső minőségbiztosítási eljárást. Az akkreditációt ez utóbbihoz soroljuk. Azonban fontos leszögezni, hogy más külső eljárások is léteznek. Ezek lényege, hogy a program (vagy az intézmény) vezetése felkér szakértőket (peers), akik általában egyetemi vagy főiskolai tanárok, valamint a felhasználói szféra tagjai. A peersek még a látogatás megkezdése előtt megkapják az önértékelési jelentést, hogy előkészülhessenek a látogatásra. Ezután következik a több napos látogatás, amelynek záróülésén megjelennek a szak tanárai és hallgatói. Végül a szakértők ajánlásokat is tartalmazó jelentést készítenek. A belső és külső eljárás mellett a minőségértékelésnek más formái is vannak. Így például bevett dolog a hallgatók – általában kérdőíves – megkérdezése a képzési struktúráról, az oktatás minőségéről, a módszerekről, a tanárokról stb. Németországban ezen kívül a törvény előírja a német felsőoktatási intézményeknek, hogy a nyilvánosságot tájékoztassák a képzés és a tudományos tevékenység eredményeiről (Lehrberichte). Ezekből a tudósításokból azonban általában nem von le a vezetés messzemenő következtetéseket.

Az akkreditáció először az Egyesült Államokban jelent meg a 19. század végén. Európában az 1968-as diákmegmozdulások után jelent meg a minőségbiztosításnak ez a rendszere. A nyolcvanas-kilencvenes évekre a legtöbb nyugat-európai országban létrejöttek a felsőoktatási minőségértékelő szervezetek, és kialakult az intézmények minőségértékelésének legelterjedtebb modellje: intézményi önértékelés, majd külső szakértői szemle és jelentés. Az akkreditáció széles körű „elterjedése” azonban csak a '90-es évekre tehető.

Az egyes nemzeti eljárások között nagy a hasonlóság, a különbség az akkreditációs testületek jogállásában rejlik, hogy az ún. minőségügyi háromszög, amelynek a három csúcsa az állam, az intézmények és az akkreditációs bizottság, milyen képet mutat. A kérdés tehát az, hogy mennyire függetlenek ezek a testületek, rendelkeznek-e döntési kompetenciával. Ma-

gyarországon a MAB mindössze a doktori iskolák tekintetében dönthet, egyéb esetekben csak javaslatot tesz a minisztériumnak. Ausztriában például a Fachhochschulrat (FHR) önállóan dönt a programok akkreditálásával kapcsolatban, azzal a megszorítással, hogy indításukhoz az államnak is hozzá kell járulnia. Esetében a függetlenséget a kinevezési rendszer csorbítja. Ha más akkreditációs testületeket is megvizsgálunk, világossá válik, hogy ezek olyan puffer szervezetek, amelyek elhatárolódnak a politikától, szakmaiságukat akarják erősíteni és teljes függetlenségre törekednek. Valójában azonban ezt nem tudják maximálisan elérni.

Eltérőek az egyes országos akkreditációs rendszerek a kialakulásukat illetően is. Magyarországon az egyetemek doktori fokozatadásának visszaadásával kötötték össze az akkreditáció bevezetését. Németországban a bachelor és a master fokozatok bevezetése kapcsán állították fel az Akkreditierungsratot. Ausztriában pedig a Fachhochschule intézményének megjelenése következtében jelent meg a minőségbiztosításnak ez a formája. Az általunk ismert esetek alapján az akkreditáció létrejöttének két mögöttes okát különböztethetjük meg. Egyrészt a magasabb fokú autonómiára való törekvés húzódnak meg egy (többé-kevésbé) független testület felállítása mögött, másrészt az újonnan létesített programok vagy intézmények egy külső testületre, tekintélyre hivatkozva próbáltak elismerést szerezni maguknak.

Vegyes a kép abból a szempontból is, mely területekre terjed ki az akkreditációs bizottság hatásköre. Míg Magyarországon például, mind a főiskolai, mind az egyetemi szektort hitelesíti a MAB, addig Ausztriában a Fachhochschulrat, mint azt a neve is mutatja, csak a Fachhochschulék és programjaik akkreditálását végzi. Abban is különböznek az egyes rendszerek, hogy az akkreditáció során csak a programokat vagy az intézményeket is értékeli. Nagy Britanniában a CNAА (Council for National Academic Awards) először csak a politechnikumok programjait minősítette, és csak 1986-tól értékelte az intézményeket is. A CNAА egyik feladata a képzés fejlesztése volt, ezért amikor 1992-ben a politechnikumokat és néhány egyéb college-t egyetemi rangra emelték, meg is szüntették a bizottságot. Ausztriában és Magyarországon egyaránt akkreditálják az intézményeket és a programokat, ezzel szemben például Németországban (és számos más országban, így Chilében, vagy Argentínában) csak programokat.

Egyes akkreditáció bizottságok csak a szakterületükhöz tartozó intézményeket és programokat minősítik, vagy csak egy bizonyos régióra terjed ki hatáskörük. Az Amerikai Egyesült Államokban háromféle akkreditációs testület van: regionális, szakmai és országos testület. Németországban is hasonló rendszert alakítottak ki. Az Akkreditierungsrat területi és szakmai irodákat akkreditálhat. Regionális iroda jött létre Niedersachsenben és Bajorországban, valamint külön testület a kémikus, biológus és vegyészmérnöki; a műszaki és informatikai; valamint gazdasági programok akkreditálására. Magyarországon, Ausztriában, Franciaországban (és egy sor egyéb államban) országos hatáskörű bizottságokat szerveztek meg.

	Nagy-Britannia	Németország	Ausztria	Magyarország
Akkreditációs testület neve	Council for National Academic Awards	Akkreditierungsrat	Fachhochschulrat	Magyar Akkreditációs Bizottság
Alapítás éve	1964	1998	1993	1992
Felsőoktatás mely területén működik	Politechnikumok és college-ok	Felsőoktatás egésze	Fachhochschulék	Felsőoktatás egésze
Feladat (akkreditálás)	Programok (és később intézmények)	Akkreditációs testületek valamint programok	Programok	Programok és intézmények

Eddigi kutatásaink alapján úgy látjuk, hogy az akkreditációs testületek összetétele is némileg eltér egymástól. Magyarországon a MAB plénuma 30 tagból áll, mindegyiküknek legalább doktori (mester) fokozattal kell rendelkeznie. 15 főt a felsőoktatási intézmények, 8 főt a kutatóintézetek, a különböző felhasználói szervezetek pedig 7 főt jelölhetnek. A tagokat az oktatási miniszter felterjesztésére a miniszterelnök bízza meg. A MAB ülésein tanácskozási joggal a HÖÖK (Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája) egy tagja is részt vesz. A tudományterületi szakbizottságok tagjait a MAB elnöke kéri fel. A tudományági bizottságok összetétele a plénuméhoz hasonló. A Látogató Bizottságok (LB) elnökét az illetékes tudományterületi szakbizottság elnökének előterjesztésére a MAB elnöke kéri fel, a tagokra pedig maga a LB vezetője tesz javaslatot. Ausztriában a Fachhochschulrat tagjai felének kell legalább habilitációval vagy ezzel egyenrangú minősítéssel rendelkeznie. A további 8 tagnak bizonyíthatóan több éves szakmai múlt kell, hogy mögöttük legyen. 50%-os tehát a felhasználói és érdekképviselői oldal részvétele a testületben. Németországban kiemelik a hallgatók bevonásának fontosságát, ezért az Akkreditierungsratban ők is helyet kaptak (4 kutató vagy oktató, négy fő a felhasználói oldalról, 1–1 egyetem vagy Fachhochschule vezetője, a tartományok két képviselője). A regionális és a szakmai akkreditációs testületekben – teljesen változó arányban – az egyetemek, a Fachhochschulék, a felhasználói oldal és a hallgatók vannak képviselve. A CNAA az elnökből és 25 tagból állt, akiket az oktatási minisztérium nevezett ki, valamint a választott tagokból, és azokból, akik hivataluknál fogva voltak tagjai a testületnek. A kinevezett tagok közül heten az egyetemeket, tízen a nem-egyetemi szektort, hatan az ipart és a kereskedelmet, ketten pedig a helyi hatóságokat képviselték. Valójában a munkát a nagyszámú bizottság végezte, amelyekben a politechnikumok és a college-ok egyre nagyobb súllyal szerepeltek.

A bírálati kritériumok területén is alapvető különbségeket találhatunk. Mind Ausztriában mind Németországban lényeges az eltérés a beküldött önértékelés tekintetében a magyarországi rendszerhez képest. (Zárójelben fontos megemlíteni, hogy mindkét országban lényegesen jobban kidolgozott a bírálati kritériumrendszer, mint hazánkban.) Ausztriában a jelentés részeként a végzősök elhelyezkedési esélyeiről is szólni kell. Németországban a tananyaggal kapcsolatban nagy hangsúlyt kap, hogy a programon a képzés nemzetközileg magas színvonalon legyen, a hallgatók megismerjék a tudomány legújabb eredményeit, a legkorszerűbb módszereket alkalmazzák kutatásuk során.

Az osztrák eljárás sajátossága, hogy ők az akkreditációban a belső és a külső önértékelés összekapcsolására törekcsenek, az intézmények vagy a programok által elkészített jelentés nem csupán helyzetleírás, és a kért adatok összessége, hanem egyben a belső minőségbiztosításnak egy formája is.

Mivel az egyes országos rendszerei a felvázolt különbségek ellenére hasonló képet mutatnak, felmerülhet a kérdés, hogy léteznek-e modellek? Az ausztriai akkreditációs rendszer – és ezt nyíltan kimondják – a brit mintára támaszkodott. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az akkreditáció teljesen idegen volt az osztrák hagyományoktól, ahol az egyetemek mindig erős állami szabályozás alatt álltak. Németországot tekintve olykor Hollandiára hivatkoznak. Magyarországon a MAB ezzel szemben a sajátosságát hangsúlyozza. Mindenesetre valószínű, hogy példaként előttük állhatott, mind az amerikai, mind a brit szisztéma.

Mivel az akkreditációs eljárás bevezetésének fő céljai között az átláthatóság és a hallgatói mobilitás elősegítése szerepelt, a különböző időpontokban más és más hatáskörrel létrejött országos rendszerek összehangolására is egyre nagyobb igény mutatkozik. Megjelentek az országok feletti nemzetközi akkreditálási testületek. Az egyes bizottságok részéről pedig érzékel-

hető az együttműködés igénye. 1989-ben Ausztrália, Kanada, Írország, Új-Zéland, Nagy Britannia és az Egyesült Államok közös nyilatkozatot írt alá (Washington Accord), amelyben vállalták, hogy kölcsönösen elismerik egymás műszaki alapképzési akkreditációs eljárásának egyenértékét. A megállapodáshoz később csatlakozott Dél-Afrika és Hong Kong is. Várható, hogy az eljárások még inkább közelíteni fognak a jövőben, és a felvázolt különbségek elhalványulnak.

Rébay Magdolna

Óvodaválasztás

2001-ben – az országos óvodavizsgálat részeként – az Oktatókutató Intézet kérdőíves megkérdezésén alapuló vizsgálatot szervezett az óvodás korú gyermekek szüleinek körében. A vizsgálatot az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközponttal valamint az Országos Közoktatási Intézettel kialakított feladatmegosztásban valósítottuk meg.

A szülők kérdőíves megkérdezésének fontosságát az adta, hogy az óvodai nevelés társadalmi kontrolljának legfontosabb gyakorlói minden bizonnyal azok a polgárok, akik gyermeküket vagy gyermekeiket óvodába járatják. Elvárásaik, igényeik, észrevételeik, illetve különféle módon megvalósuló hozzájárulásuk az óvodai nevelőmunkához fontos tényezői az egyes óvodák életének, sőt esetenként alapvető motivációt jelenthetnek az óvodai nevelés fejlesztéséhez is. Maga az Óvodai nevelés országos alapprogramja is hangsúlyozza a szülők nevelői szerepének fontosságát: „a gyermek nevelése elsősorban a család joga és kötelessége, s ebben az óvodák kiegészítő szerepet játszanak”. Úgy gondoljuk, hogy az óvodák akkor tölthetik be a családi nevelést kiegészítő szerepüket, ha törekszenek megismerni a szülők véleményét, élő kapcsolatot tartanak fenn velük. A kutatással többek között e cél megvalósulását is segíteni szándékoztuk.

A szülőkre kiterjedő vizsgálat elsődleges célkitűzése az volt, hogy empirikus adatok tükrében kapjunk képet az óvoda és szülők közötti kapcsolattartás módzatairól és tartalmáról. Vizsgáltuk a kapcsolattartás leginkább elterjedt formáit és azonosítottuk azokat a tényezőket, melyek jelentős befolyásoló erővel rendelkeznek a szülő-óvoda kapcsolat alakulásában. Igyekeztünk feltárni a szülők által megfogalmazott legjellemzőbb elvárásokat, valamint azt, hogy a szülők milyen szempontok alapján értékelik az általuk ismert óvoda munkáját. A szempontok jelentőségének mérése mellett értékeltettük is a szülőkkel gyermekük óvodáját, így számos mutató tükrében láthatjuk az óvodáztatás irányában megmutatkozó társadalmi elégedettséget is.

Az adatfelvételre, mely 470 óvodát érintett, 2001. április hónapjában került sor.* Az adatfelvétel során a kérdezőbiztosok véletlenszerű kiválasztással intézményenként 10–10 szülőt kértek fel a kérdőív kitöltésére, azaz összesen 4700 kérdőívet jutattunk ki a gyermekük óvodáztatásában érdekelt szülőkhöz.

A vizsgálat eredményességének markáns bizonyítéka, hogy a szülők válaszadási aránya a visszaérkezett kérdőívek alapján 88%-os volt, ami lényegesen magasabb, mint a hasonló módszerekkel folytatott kutatások esetén az megszokott. (A kutatási terv szerint felkeresett 470 intézmény közül csupán 3 fővárosi, 2 megyeszékhelyi, 2 városi és 4 kistéleplési óvoda szülői köréből nem kaptunk vissza kérdőívet.) A kiemelkedően magas válaszadási arány annak jeleként fogható fel, hogy a szülők készségesen nyilatkoznak meg a gyermekük számára óvodai

* Az adatrögzítés az Országos Közoktatási Intézet közreműködésével valósult meg.